

فصلنامه فرهنگی - تربیتی زنان و خانواده

سال دوازدهم، شماره ۴۰، پاییز ۱۳۹۶: ۱۰۴ - ۸۳

بازنمایی ازدواج در سینمای ایران

عبدالله بیچرانلو^۲

علی جعفری^۱

محدثه پیرهادی^۳

پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۰۸/۲۴

دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۰۵/۲۹

چکیده

این مقاله به بررسی چگونگی بازنمایی ازدواج در قاب سینمای ایران می‌پردازد. جامعه آماری تحقیق، کل فیلمهای سینمای ایران از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، است که در آن یکی از نقشهای اصلی به‌گونه‌ای با ازدواج خودش درگیر می‌شود. این مقاله با بهره‌گیری از روش تحلیل محتوای کمی، ۱۱۶ فیلم سینمایی را تحلیل کرده و به ۲۹ سؤال در زمینه چگونگی تصویرپردازی آنها از ازدواج پاسخ داده است. سؤالهای یادشده بر موضوعهایی همچون چگونگی بازنمایی چگونگی آشنایی زوجها، چگونگی خواستگاریها و جشنهای ازدواج، میزان همسانی زوجها و نیز مهریه، سن و شغل عروسها و دامادها، نسبت یا قرابت آنها، کیفیت مهریه‌ها و ماه عسلها در فیلمهای تحلیل شده متمرکز است. به‌علاوه چگونگی تصویرپردازی از مسائلی همچون موانع و چالشهای پیش‌روی ازدواج زوجها یا میزان وجود عشق متداخل (مثلثی) در فیلمهای دوره مورد مطالعه بررسی شده است.

کلیدواژه‌ها: نرخ رشد جمعیت، ازدواج، بازنمایی، فیلم و سینمای ایران.

JafariAli58@gmail.com

bikaranlou@ut.ac.ir

pirhadi1357@gmail.com

۱ - نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات دانشگاه باقرالعلوم (ع)

۲ - استادیار گروه ارتباطات دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران

۳ - دانش آموخته کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی. پژوهشگاه انقلاب اسلامی

مقدمه

کاهش رشد جمعیت یکی از مهمترین و شاید مهمترین مسئله اجتماعی نظام سیاستگذاری جمهوری اسلامی ایران است. سرعت زیاد این روند کاهش به قدری زیاد است که می‌تواند تحت عناوین غلیظ‌تری مثل «سقوط آزاد جمعیت» نیز تبیین شود. آنچه درجه اهمیت این آسیب عظیم را دو چندان می‌کند، کم‌نظیر بودن چنین سقوط آزاد همه‌جانبه‌ای در تجربه نیم قرن اخیر کشورهای مختلف از کاهش سنتی میزان رشد جمعیت است. متغیرهایی در پدیدار شدن این وضعیت جمعیت‌شناختی جامعه ایرانی موثر بوده و هر کدام به میزان شدت و ضعف تأثیرگذاری خود در آن سهم داشته است؛ با این حال برخی از متغیرها از نقش و ربط مستقیم‌تری برخوردار است.

بی‌تردید ازدواج یکی از نزدیکترین و بی‌واسطه‌ترین متغیرهای دخالت‌کننده در افزایش یا کاهش میزان باروری است. ازدواج درگاه خانواده و در واقع یگانه عامل فراهم آورنده مهمترین زمینه فرزندآوری و باروری است.

مقاله پیش رو با این پیشفرض به دنبال بررسی چگونگی بازنمایی ازدواج در سینمای ایران است. سینما به عنوان رسانه‌ای تأثیرگذار و مرجع و نیز به دلیل گرایش فراوانش به بازنمایی ازدواج در مقایسه با رسانه‌های دیگر، واجد اولویت و اهمیت است. البته ازدواج، فارغ از مسئله متأخر کاهش رشد جمعیت به جهات دیگری نیز به‌طور سنتی در نظام سیاستگذاری کشور از اهمیت برخوردار بوده است.

جایگاه والای ازدواج در نظام هنجاری سبک زندگی اسلامی و پیوند خوردن آن با جوان شدن جمعیت کشور، سالهاست که ازدواج را به یکی از مسائل اصلی نظام فرهنگی و در پی آن نظام رسانه‌ای کشور تبدیل کرده است. از سوی دیگر، ظرفیتهای داستانی و زیبایی‌شناختی خود ازدواج نیز به حضور پرسامد آن در سینما و تلویزیون ایران دامن زده است. مقاله پیش رو پس از مباحثه‌ای مقدماتی در زمینه تعریف ازدواج، نسبت ازدواج و خانواده، جایگاه ازدواج در نظام سیاستگذاری جمهوری اسلامی ایران، نسبت زیبایی‌شناختی ازدواج و سینما با مروری توصیفی چگونگی بازنمایی ازدواج در سینمای ایران را ذیل ۳۰ مقوله تشریح می‌کند.

تعریف ازدواج (مباحثه‌ای مفهوم‌شناختی): ازدواج از کهنترین و رایجترین گونه‌های ارتباطات انسانی است. حضور این واقعیت ارتباطی در گستره همه اجتماعات انسانی و تحت تأثیر بودن ازدواج از زمینه‌های فرهنگی مختلف، به دست دادن تعریفی عام و جهانشمول را دشوار کرده است.

انسانشناسان [فرهنگی] سعی می‌کنند زناشویی را به گونه‌ای تعریف کنند که همه انواع شناخته شده‌اش را در بر گیرد؛ اما با این همه، تعریف چندان جامعی را نمی‌توانند به دست دهند (بیتس و پلاگ^۱، ۱۳۷۵: ۴۹۶؛ برناردز^۲، ۱۳۸۴: ۴۲). کُتاک^۳ معتقد است که: «هیچ تعریفی از زناشویی وجود ندارد که چندان فراگیر باشد که بتوان آن را برای همه جوامع بشری در موقعیت‌های گوناگون به کار بست» (کُتاک، ۱۳۸۶: ۵۴۵). ادموند لیچ، انسانشناس انگلیسی با توجه به دشواری‌های تعریف ازدواج توصیه می‌کند که به جای آن بر کارکردهای عمومی و نسبتاً مشترک آن در جوامع مختلف تأکید شود. به نظر لیچ^۴، زناشویی معمولاً و نه همیشه می‌تواند این کارکردها را انجام دهد:

- ۱- پدر قانونی فرزندان یک زن، و مادر قانونی فرزندان یک مرد را تعیین کند.
- ۲- به یکی از دو طرف ازدواج و یا هر دو آنها حق انحصاری در رابطه جنسی با دیگری اعطا کند.
- ۳- به یکی از دو طرف یا هر دو طرف، حقوقی در مورد کار دیگری اعطا کند.
- ۴- به یکی از دو طرف یا هر دو طرف، حقوقی در مورد دارایی دیگری اعطا کند.
- ۵- مالکیت مشترک یا شراکت در دارایی به نفع فرزندان ایجاد کند.
- ۶- رابطه «قرابت» اجتماعی میان زن و شوهر و خویشاوندانشان برقرار سازد (کُتاک، ۱۳۸۶: ۵۴۶؛ روح‌الامینی، ۱۳۸۰: ۱۶۱).

بدین دلیل از چشم‌اندازی فرهنگی شناختی - و نه هنجاری - ازدواج مفهومی نسبی است؛ اگرچه در تعاریف مربوط بدان اشتراک فراوانی نیز یافت می‌شود. از بررسی عموم تعاریف بر می‌آید که حضور توأمان چهار ویژگی مهم، «ازدواج» را از دیگر انواع ارتباط انسان با انسان متمایز می‌گرداند: «پیوند جسمانی»، «مخالفت جنسیتی»، «پایایی» و «قرارداد اجتماعی» (بستان، ۱۳۸۸: ۶). البته در نگاه اسلامی (شیعی) به علت مشروع بودن «ازدواج موقت»، مؤلفه پایایی فقط در تعریف «ازدواج دائم» دخالت دارد و ضمناً ازدواج علاوه بر قراردادی اجتماعی، هنجار شرعی و مذهبی هم است. از این رو با توجه به اقتضائات هنجاری این بررسی در اتکا به تعریفی منطبق با شریعت اسلام (از نظر شیعه) می‌توان گفت: «ازدواج قراردادی مشروع است که دو فرد ناهمجنس و معمولاً

1 - Bits & plug
2 - Bemard
3 - Cotacao
4 - Leach

بالغ را به هم پیوند می‌دهد و برقراری ارتباط جنسی دائم یا موقت میان آنان را مجاز می‌گرداند» (بستان، ۱۳۸۸: ۶).

ازدواج و خانواده: به دلیل برجستگی وجه «حقوقی»، کارکرد اصلی ازدواج در عموم تعاریف مربوط به بدن، اعطای مجوز تعامل و تلذذ جنسی به ضمیمه تغییراتی در احوالات شخصی طرفین است؛ با این حال وجه اجتماعی و فرهنگی ازدواج به دلیل گره خوردن با واقعیتی به نام «خانواده» مهمتر و جدیتر می‌نماید و تلذذ جنسی و اموری مشابه را فقط به بخشی از مؤلفه‌ها و کارکردهای زندگی خانوادگی (و نه بالعکس) تبدیل می‌کند؛ به عبارت دیگر، اهمیت فزاینده ازدواج نه در ذات آن بلکه به دلیل نقش ویژه‌ای است که در فرایند گذار از زیست فردی به زندگی مشترک با همسر برعهده دارد. از این دیدگاه «ازدواج مرحله مهمی از تشکیل خانواده است... که در مقایسه با دیگر روابط انسانی، تمامیتی بی‌نظیر دارد؛ بدین معنی که ابعاد زیستی، اقتصادی، عاطفی، روانی و اجتماعی زندگی را پوشش می‌دهد» (ساروخانی، ۱۳۷۰: ۲۴ - ۲۳). در رویکرد اسلامی، خانواده، مهمترین واحد اجتماعی جامعه است و نظام اجتماعی (در اینجا ایران) همواره به اتکای آن در مسیر فرهنگی اصیل قرار گرفته است. در نظرگاه برخی مردم‌شناسان ایرانی، جایگاه خانواده برای شناخت فرایندهای اجتماعی به اندازه‌ای مهم است که در مباحثات مربوط به دوگانه سنتی «اصالت فرد» یا «اصالت جامعه»، ضمن عبور از آن، جایگزینی «اصالت خانواده» را پیشنهاد کرده‌اند (فیاض، ۱۳۸۷). اهمیّت ویژه «خانواده» به‌نوبه خود در ارتقای منزلت «ازدواج» به‌عنوان درگاه انحصاری ورود به خانواده دخالتی تام دارد.

بررسی فهرست اجمالی احکام و توصیه‌های ریز و درشت مندرج در روایات معتبر اهل بیت علیهم‌السلام در زمینه ارکان و مراحل مختلف ازدواج، اوج حساسیت اسلام را نسبت به این امر مهم نشان می‌دهد. کتاب مهم وسایل‌الشیعه در جلد ۱۴ خود، احادیث فراوانی را در موضوعات مختلف ناظر به ازدواج و خانواده ثبت کرده است که بسان یک دایرة‌المعارف «ازدواج و خانواده» می‌نماید. در این کتاب احادیث گوناگونی درباره «سن ازدواج»، «قواعد همسرگزینی»، «برون همسری و درون همسری»، «همسان همسری»، «فرایند همسرگزینی تا ازدواج»، «تنظیم رفتار جنسی»، «تولید مثل»، «توکل فرزند»، «ازدواج مجدد» و «طلاق» به چشم می‌خورد (بستان، ۱۳۸۸: ۶). این چارچوب همه‌جانبه و متقن نظری در بخشهایی از «نظریهٔ هنجاری رسانه اسلامی» که به «بازنمایی خانواده و ازدواج» مرتبط است، دخالت می‌کند و گزاره‌هایی جدی از باید و نبایدها و اولویتهای را درباره «بازنمایی ازدواج» بر فرایند تولید پیام حاکم می‌گرداند؛ بدین ترتیب نظریه

هنجاری رسانه‌ها به یکی از کانونهای اصلی تجلی رویکردهای اسلام در مقوله ازدواج تبدیل می‌شود. «نظریه‌های هنجاری رسانه‌ای»^۱ شاخه‌ای از فلسفه اجتماعی به‌شمار می‌آید و بیشتر به این موضوع می‌پردازد که اگر قرار باشد ارزشهای معینی رعایت شود یا تحقق یابد، رسانه‌ها چگونه باید عمل کنند و ماهیت این ارزش [ها] چیست؟ (مک کویل، ۱۳۸۵: ۲۳).

ازدواج و اسناد بالادستی (مباحثه‌ای سیاستگذارانه): در جمهوری اسلامی ایران به دلیل حاکمیت نظام هنجاری اسلام بر تمام سیاستهای فرهنگی - ارتباطی نظام اجتماعی، توسعه و تسهیل ازدواج صحیح و اصیل از اولویتهای اصلی در فرایندهای سیاستگذاری کشور است. اصل دهم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران «خانواده» را واحد بنیادی جامعه اسلامی می‌شناسد و تأکید می‌کند که «همه قوانین و مقررات و برنامه‌ریزیهای مربوط باید در جهت آسان کردن تشکیل خانواده، پاسداری از قداست آن و استواری روابط خانوادگی بر پایه حقوق و اخلاق اسلامی باشد». در قانون «اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران»، مصوب ۱۳۷۱/۵/۲۰ شورای عالی انقلاب فرهنگی نیز به تقویت شخصیت و جایگاه واقعی زن مسلمان به عنوان «مادر» و ترویج و فراهم آوردن زمینه‌های لازم برای ایفای نقش و رسالت اساسی خود به عنوان «مرئی نسل آینده» تأکید شده است (دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی، ۱۳۷۸). در قانون برنامه دوم توسعه، «ترغیب به ازدواج و تشکیل خانواده با آسان‌سازی شرایط، تعدیل توقعات، کاهش تشریفات و آگاهی از روشها و معیارهای شرعی در انتخاب همسر و حقوق خانواده» یکی از خط‌مشی‌های اصلی هدایت جوانان و نوجوانان در عرصه ایمان مذهبی و فرهنگ خودی برشمرده شده است (صالحی امیری، ۱۳۷۸: ۱۳). از اوایل دهه هشتاد و با رسیدن امواج رشد جمعیت سالهای ۱۳۶۳ - ۱۳۵۶ به سن جوانی و ازدواج، سیاستهای کلی مربوط به «ازدواج» با پیوند به سیاستهای مربوط به «جوانان» اولویتی مضاعف یافت و وارد مرحله جدیدی شد. در دهه ۶۵ - ۱۳۵۵ با افزایش چند برابری میزان رشد جمعیت ایران - که عمدتاً ناشی از افزایش مولید بود - پیامد اقتصادی - اجتماعی آن ابتدا در افزایش هزینه‌های خدمات پزشکی، بهداشتی و تغذیه‌ای نوزادان آشکار شد. این انبوه جمعیتی در مرحله عبور از دوران خردسالی، کمبود فضا و امکانات بخش آموزش و پرورش کشور را به رخ کشید و به موازات ارتقای سنی دانش‌آموزان از مقطع ابتدایی، آن را در مقاطع بالاتر مدرسه و نهایتاً در مرحله دانشجویی نشان داد. طبق آمار رسمی، عمده مولید دهه ۱۳۶۵ - ۱۳۵۵، در نیمه

دوم این دهه (۱۳۶۵ - ۱۳۶۰) به دنیا آمده‌اند. تعداد انبوه نوزادان متولد شده در میانه سالهای ۱۳۶۵ - ۱۳۶۰ از اوایل دهه هشتاد به این سو هم در آستانه ورود به بازار کار و دانشگاه بودند و هم در معرض ازدواج قرار گرفتند (سازمان ملی جوانان، ۱۳۸۷: ۱۹). چنین وضعیتی منجر شد تا در ماده ۱۵۷ برنامه سوم توسعه ضمن ارتقای «مرکز ملی جوانان» به «سازمان ملی جوانان»، پیگیری ازدواج جوانان به یکی از مأموریت‌های اصلی آن تبدیل شود. از آن زمان تاکنون توجه به «ازدواج» در بستر مفهوم «جوانی» رشد چشمگیری داشته است و جایگاه مهمی را در اسناد و فعالیت‌های ملی مربوط به جوانان به خود اختصاص داده است؛ چنانکه در «سند سیاست ملی جوانان»، مصوب ۱۳۸۴/۵/۲ هیأت دولت از چهارده محور مربوط به سیاست‌های اجرایی، «ازدواج»، به یکی از محورهای اصلی تبدیل شده است (سطوتی، ۱۳۸۷: ۱۷۳). در چنین حالتی، تقویت شوق و رغبت به ازدواج صحیح و اصیل اسلامی و اصلاحگرایی در زمینه نابهنجاریها و آموزه‌های منفی و ناصحیح ازدواج، هم به اقتضای آموزه‌های جدی اسلامی و هم به اقتضای جوانی جمعیت کشور یکی از اولویتهای مهم و قابل توجه در نظریه‌های هنجاری رسانه‌های (در اینجا سینمایی) جمهوری اسلامی ایران است.

سنت بازنمایی ازدواج در سینمای ایران: «ازدواج» به دلیل گستره عناصر نشانه‌ای و تنوع زیبایی‌شناختی، علاوه بر نظریه‌های هنجاری رسانه‌های اسلامی، هم‌چنین در نظریه‌های علمی - کاربردی رسانه‌های ایرانی نیز جایگاه مهمی را به خود اختصاص داده است. نظریه‌های کاربردی رسانه، آگاهی‌های ساخته، پرداخته و باور شده توسط فعالان وسایل ارتباطی جمعی است که برخی هنجاری و پاره‌ای عملی است. آنها را کاربردی می‌خوانند؛ زیرا در مورد هدف کار وسایل ارتباط جمعی، شیوه کار به گونه‌ای که با اصول انتزاعی نظریه‌های اجتماعی هماهنگ باشد و اینکه چگونه می‌توان اهداف معین را محقق ساخت، رهنمودهای مفیدی ارائه می‌کند. پاره‌ای از این عقاید به شیوه مربوط است و برخی دیگر در قالب سنتها، اصول حرفه‌ای، هنجارهای رفتار و قاعده‌های عملی جا افتاده است و کار تولید رسانه‌ها را هدایت می‌کند و در طول زمان بدان استحکام می‌بخشد (مک کویل، ۱۳۸۵: ۲۴). غنای معنایی و رمزگانهای آشنا و جذاب ازدواج نزد ایرانیان، آن را بستر مخاطب‌شناختی کارآمدی برای القای مؤثر بسیاری از پیامها و تصاویر می‌نماید و این گونه به یکی از مؤلفه‌های چشمگیر و پرکاربرد در تاریخ سینما و تلویزیون ایران تبدیل می‌شود. این مطالعه به دنبال بررسی متون سینمایی ایرانی با تمرکز به بازنمایی مقوله ازدواج در آنهاست^(۱).

روش

تحقیق پیش رو با رویکردی کمی و با روش تحلیل محتوا انجام شده است. «گرینگر» تحلیل محتوا را روشی برای مطالعه و تحلیل ارتباطات به شیوه‌ای نظام‌مند، عینی و کمی با هدف اندازه‌گیری متغیرها می‌داند (ویمر و دومینیک، ۱۳۸۴: ۲۱۷؛ بدیعی، ۱۳۷۵).

واحد تحلیل در تحقیق پیش رو «واحد فحوا» است؛ لذا بزرگترین واحد قابل تصور (کل فیلم) برای اختصاص به رده‌های متغیرها را به وجود آورده است. جامعه آماری تحقیق، تمام فیلمهای سینمای ایران از سال ۱۳۷۶ تا ۱۳۹۰، است^(۲) که در آن یکی از نقشهای اصلی به گونه‌ای با ازدواج خودش درگیر می‌شود. برای استخراج این فیلمها ابتدا با اتکا به خلاصه فیلمهای مندرج در چند کتاب معتبر تاریخ سینمای ایران و برخی تحقیقات میدانی دیگر فیلمهایی که به گونه‌ای موضوع ازدواج در آنها طرح شده بود، انتخاب شد (حدود ۲۵۰ فیلم). پس از بازبینی فیلمها مشخص شد که در کمتر از ۱۵۰ فیلم یکی از نقشهای اول آن به گونه‌ای با ازدواج خود درگیر می‌شود. از این تعداد، ۱۱۶ فیلم در دسترس، جامعه آماری تحقیق را تشکیل داد. در این تحقیق به دلیل مطالعه تقریبی کل جامعه آماری، نمونه‌گیری وجود نداشت و با تحلیل محتوای کل فیلمهای در دسترس در دوره مورد نظر تحقیق و به صورت تمام‌شمار انجام شد. از این رو به آزمونهای آماری سنجش معنی‌دار بودن نتایج نمونه‌ها در کل جامعه آماری نیز نیازی نبود. جامعه آماری فیلمهای سینمایی مورد مطالعه در جدول ذیل قابل مشاهده است:

ردیف	نام فیلم	تعداد فیلم	سال تولید
۱	زندگی - غربیانه	۲	۱۳۷۶
۲	بادام‌های تلخ - رنگ خدا - شهر زنان - مصائب شیرین - مردی از جنس بلور - دو زن - جوانی - شیدا	۸	۱۳۷۷
۳	دستهای آلوده - شراره - عروس آتش - اعتراض - چشم‌هایش	۵	۱۳۷۸
۴	سهراب - شور عشق - دوستان - دختری به نام تندر - عشق شیشه‌ای - آبی - تکیه بر باد - دختران انتظار - مارال - شوکران - عینک دودی - نیمه پنهان	۱۲	۱۳۷۹
۵	آواز قو - دل‌باخته - نان و عشق و موتور ۱۰۰۰ - شام آخر - از صمیم قلب - پرواز - خواب سفید - رخساره - من ترانه ۱۵ ساله‌ام	۹	۱۳۸۰
۶	بانوی کوچک - بی همتا - خاکستری - زمانه - ساقی - دختر شیرینی فروش - اسب برهنه - صورتی - همکلاسی - اتانازی - عروسی مهتاب - ازدواج غیابی - بوی بهشت - توکیو بدون توقف - دنیا - عروس خوش قدم - سام و نرگس - مانی و ندا	۱۸	۱۳۸۱
۷	بوی گل سرخ - بی تو تنهایم - عاشق مترسک - غزل - ترانه - هم نفس - آدمک‌ها - برگ برنده - چشمان سیاه - دختر ابرونی - معادله	۱۱	۱۳۸۲
۸	دنیایی برای زندگی - قلبهای ناآرام - ازدواج صورتی - غروب شد بیا - مجردها - کافه ترانزیت	۶	۱۳۸۳
۹	زیر درخت هلو - انتخاب - شارلاتان - چپ دست - هوو - عروس فراری - اسپاگتی در ۸ دقیقه	۷	۱۳۸۴
۱۰	راننده تاکسی - شغال - عروس فرنگی - همیشه سربلند - بی وفا - ستوری - سوغات فرنگ - شام عروسی - روز سوم - ازدواج به سبک ایرانی - ایستگاه بهشت	۱۱	۱۳۸۵
۱۱	ملودی - پسران آجری - فرنیینه - قصه دلها - هدف اصلی - آگه میتونی منو بگیر - دلشکسته - کلاهی برای باران - مادرزن سلام - محیا - هم خانه عاشق	۱۱	۱۳۸۶
۱۲	دل‌داده - تیغ زن - دو خواهر - مجنون لیلی	۴	۱۳۸۷
۱۳	زندگی شیرین - کتاب قانون - حلقه‌های ازدواج - دختر میلیونر - پوپک و مش ماشاءاله - چراغ قرمز - لچ و لجبازی	۷	۱۳۸۸
۱۴	شیر و عسل - عروسک - یه جیب پر پول - چهل سالگی - پسر آدم، دختر حوا	۵	۱۳۸۹

مؤلفه‌های نشانه‌شناختی ازدواج در فرایند بازنمایی سینمای ایران: بررسی اینکه سینمای ایران عمدتاً به اتکای کدامین نشانه‌ها و نظامات نشانه‌ای به ازدواج دلالت می‌کند، مسئله اصلی این تحقیق است. اگرچه روند تحلیلی این مقاله توصیفی است و در چارچوب آن به توصیف کلیاتی از روند عمومی بازنمایی ازدواج مبتنی بر نشانه‌ها و نمادهای عمدتاً عرفی ازدواج اکتفا شده است؛ با

این حال هیچ توصیفی صد درصد عاری از جهتگیری ارزشی و سوگیری هنجاری نیست. در روند توصیفی پیش رو تلاش بر این بوده است که تا حد امکان از چارچوبهای هنجاری اسلام در ترسیم و توضیح ازدواج و مؤلفه‌های گوناگون آن بهره‌برداری شود؛ بدین ترتیب که مبتنی بر صورتبندیهای نظری نسبتاً جامع و متقن حسین بستان در جامعه‌شناختی اسلامی خانواده و ازدواج، حوزه‌های بازنمایی ازدواج به چند بخش اصلی تقسیم شد. در واقع وجوهی از ازدواج، که در جامعه‌شناسیهای اسلامی از این پدیده برجسته شده در این مطالعه مطرح نظر بوده و تلاش شده است، بازنمایی آنها در سینما مطالعه شود. در ادامه به منظور مطالعه بازنمایی سینمایی ازدواج در چارچوب هر یک از حوزه‌ها و ناظر به هر یک از مؤلفه‌هایی که برجسته شده، سؤالاتی طراحی شده است. حوزه‌های بازنمایی ازدواج در چارچوب جامعه‌شناسی اسلامی خانواده و ازدواج با تأکید بر دیدگاه‌های حسین بستان و سؤالات متناظر هر حوزه این گونه دسته‌بندی می‌شود^(۳).

- نوع ازدواج (ازدواج موقت/ ازدواج دائم - ازدواج اول/ ازدواجهای بعدی - پنهان/ آشکار):

سؤالات اول تا سوم

- چگونگی رخداد ازدواج (شیوه‌آشنایی/ شیوه‌معرفی): سؤالات ششم، هفتم و هشتم

- چگونگی رویارویی با ازدواج (شیوه‌ رویارویی زوجین و اطرافیان): سؤالات نهم تا سیزدهم

- هدف ازدواج: سؤال هجدهم

- دوران پیشا ازدواج (نامزدی/ دوستی): سؤال چهاردهم

- دوران پسا ازدواجی (آرامش/ تنش - رضایت/ ناراضی/ موانع ازدواج): سؤال پانزدهم تا

هفدهم و نوزدهم و بیست و هفتم

- آیینهای ازدواج (خواستگاری/ مهریه/ عروسی/ ماه عسل): سؤال بیستم تا بیست و ششم

- عروس و داماد (شغل/ سن): سؤال بیست و هشتم و بیست و نهم

۱ - ازدواج برساخته سینمای ایران به چه میزان از نوع دائم و به چه میزان از نوع موقت است؟

براساس تحلیل محتوای فیلمها، میزان توجه به ازدواج موقت در سینمای ایران در دوره مورد

بررسی، بسیار اندک (۱/۶ درصد) است.

۲ - «داماد»های برساخته سینمای ایران به چه میزان در حال ازدواج اول خود هستند و به چه میزان

ازدواج دوم یا بیشتر را تجربه می‌کنند؟

مقوله ازدواج دوم در سینمای ایران جایگاه نسبتاً قابل توجهی دارد و ۱۵ درصد دامادهای آن

در دوره مورد بررسی در حال ازدواج دوم بازنمایی شده‌اند.

۳ - چقدر از عروسهای بازنمایی شده در سینمای ایران در حال ازدواج اول خود هستند و به چه میزان ازدواج دوم یا بیشتر را تجربه می‌کنند؟

بر اساس یافته‌های این بررسی در دوره مورد مطالعه از سینمای ایران، «عروسها» حتی بیش از «دامادها» در سینمای ایران در حال ازدواج دوم به بعد نشان داده می‌شوند. حدوداً ۲۰ درصد ازدواج «عروس»های سینما از نوع ازدواج دوم به بعد است. این در حالی است که فقط حدود ۱۵ درصد از دامادهای قاب سینما در دوره بررسی شده، ازدواج دوم را تجربه می‌کنند.

۴ - عروسها و دامادهای قاب سینما به چه میزان در زمینه ازدواج خود پنهانکاری می‌کنند و چقدر ازدواج آشکار دارند؟

بر اساس یافته‌های این بررسی، ۷/۳ درصد دامادها و ۶ درصد عروسها ترجیح می‌دهند که ازدواجشان مکتوم بماند.

۵ - در چه مقدار از ازدواجهای قاب سینمای ایران پدیده عشق متداخل (عشق مثلثی) دیده می‌شود؟

یافته‌های تحلیل محتوای فیلمهای دوره بررسی شده نشان می‌دهد در بیش از ۳۰ درصد از روایتهای ازدواج در سینمای ایران، رد پای عشق متداخل قابل ملاحظه است و در ۷۰ درصد فیلمها داستان ازدواج لزوماً در بستر روابط یک زن و یک مرد شکل می‌گیرد (جدول ۱).

جدول ۱: عشق متداخل

عشق متداخل	تعداد	درصد
دارد	۳۷	۳۰/۱
ندارد	۸۶	۶۹/۹
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

۶ - «عروس» یا «داماد» قبل از آشنایی و ازدواج آیا نسبت یا قرابتی با هم داشته‌اند؟ اگر داشته‌اند چگونه بوده است؟ خویشاوند، همکلاسی؛ همکار؛ همسایه یا...؟

اغلب آشنایتهای ازدواجی سینمای ایران (حدوداً ۵۰ درصد) در دوره بررسی شده در «فضای عمومی» و به صورت کاملاً اتفاقی رخ می‌دهد؛ لذا در ۵۰ درصد موارد، دو طرف ازدواج هیچ نوع سابقه آشنایی اعم از همکاری، همکلاسی، همسایگی و خویشاوندی ندارند. ۱۷/۱ درصد از

ازدواجها به پشتوانه آشنایی ناشی از خویشاوندی زوجین رخ می‌دهد؛ ازدواج ناشی از آشنایی در محل تحصیل و محل سکونت (همسایگی) هر کدام با ۱۰/۶ درصد رتبه سوم را به خود اختصاص می‌دهند و ازدواج ناشی از همکار بودن با ۹/۸ درصد در رتبه بعدی قرار دارد. در قاب سینمای ایران ازدواج ناشی از آشنایی براساس واسطه‌گری یا معرفی نفر سوم، بسیار اندک (۱/۶درصد) است و نهایتاً اینکه در بیش از ۱۱ درصد ازدواجها چگونگی آشنایی طرفین به نمایش در نیامده است (جدول ۲).

جدول ۲: شیوه آشنایی زوجین

درصد	تعداد	شیوه آشنایی
۳۹/۰	۴۸	فضای عمومی
۹/۸	۱۲	محل کار
۱۰/۶	۱۳	محل تحصیل
۱۷/۱	۲۱	فضای خانوادگی
۱۰/۶	۱۳	فضای همسایگی
۱/۶	۲	واسطه و معرف
۱۱/۴	۱۴	نشان نمی‌دهد
۱۰۰/۰	۱۲۳	جمع

۷- در قاب سینمای ایران چه کسانی «دختر» را به «پسر» معرفی می‌کنند؟ به عبارتی اولین آشنایی پسر با دختر چگونه است؟

در فیلمهای بررسی شده اصولاً پدیده معرفی دختری به یک پسر یا زنی به یک مرد برای ازدواج بسیار کم دیده می‌شود و در نزدیک به ۸۸ درصد ازدواجها اصلاً چنین مؤلفه‌ای وجود ندارد. بقیه موارد بین بستگان (۴/۱ درصد)، دوستان و همکاران (۴/۱درصد)، همسایگان (۲/۴درصد) و مؤسسات و افراد موجه اجتماعی (۱/۶ درصد) تقسیم شده است.

۸- در قاب سینمای ایران چه کسانی «پسر» را به «دختر» معرفی می‌کنند؟ به عبارتی اولین آشنایی دختر با پسر چگونه رخ می‌دهد؟

همانند نبود معرفی دختر به پسر، پدیده معرفی «پسر» به «دختر» نیز در سینمای ایران، اندک است و آشنایی دختران با پسران یا زنان با مردان در ۸۵ درصد ازدواجهای بازنمایی شده، کاملاً بدون واسطه و مستقیم صورت می‌پذیرد. جالب اینکه در ۱۵ درصد بقیه که معرف وجود دارد در

دختران برخلاف پسران، دوستان و همکاران و آشنایان بیش از بستگان دختر در مقام آشنایی‌دهنده پسر به دختر ظاهر می‌شوند.

۹ - آیا در بازنمایی سینمای ایران از ازدواج، دغدغه همسانی (کفویت) همسران درخصوص «سن»، «منش فرهنگی و منزلت اقتصادی» و «وجوه اعتقادی و مذهبی» وجود دارد؟ فقط حدود ۴۰ درصد ازدواجهای بازنمایی شده در فیلمهای بررسی شده، کفو بودن به مثابه یک دغدغه مشاهده می‌شود و اصولاً در بیشتر فیلمهای مربوط به ازدواج در سینما (۶۰ درصد) مقوله کفو بودن همسران در محاق است (جدول ۳).

جدول ۳: دغدغه کفو بودن زوجین

دغدغه کفویت	تعداد	درصد
هست	۴۹	۳۹/۸
نیست	۷۴	۶۰/۲
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

در این میان «کفو بودن سنی» دغدغه ۵/۷ درصد زوجها، «کفو بودن فرهنگی - طبقاتی» دغدغه حدوداً ۳۱ درصد زوجها و «کفو بودن اعتقادی و مذهبی» صرفاً دغدغه کمتر از ۷ درصد زوجهاست (جدول ۴).

جدول ۴: کفو بودن اعتقادی و مذهبی

مقادیر متغیر	فراوانی	درصد
هست	۸	۶/۵
نیست	۱۱۵	۹۳/۵
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

۱۰ - در بازنمایی سینمای ایران از ازدواج، دغدغه کفو بودن به چه میزان مسئله «دختر» یا «پسر» یا «خانواده‌ها» یا «دیگران» است؟

کفو بودن در ۲۷/۶ درصد از فیلمهای بررسی شده، دغدغه خانواده‌های زوجین، فقط در ۱۳/۸ درصد ازدواجها دغدغه «دختر» و فقط در ۷/۳ درصد ازدواجها دغدغه «پسر» است. «دیگران» با ۶/۵ درصد رده آخر را به خود اختصاص داده‌اند.

۱۱ - در قاب سینمای ایران چقدر از ازدواجها مخالف دارد؟

حداقل ۶۰ درصد از ازدواجهای بررسی شده در قاب سینمای ایران با مخالفت همراه است و ۴۳ درصد ازدواجها در بستری فاقد مخالفت جدی رخ می‌دهد.

۱۲ - در قاب سینمای ایران، مخالفان ازدواج چه کسانی هستند؟

خویشاوندان درجه یک (پدر، مادر، برادر، خواهر، پدر بزرگ و مادر بزرگ) با ۳۸ درصد رتبه اول مخالفان را به خود اختصاص داده‌اند و پس از آنها «دیگران» مخالف ازدواج با ۱۸/۷ درصد و خویشان درجه دو (خاله، عمه، عمو، دایی و فرزندان ایشان) با ۹/۸ درصد رتبه دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند.

۱۳ - چه میزان ازدواجهای قاب سینما واجد مقوله «مشورت طرفین ازدواج» (دختر یا پسر) در

تصمیم‌گیری برای زندگی مشترک است و این مشورت بیشتر با چه کسانی صورت می‌پذیرد؟

تنها در ۲۱/۱ درصد ازدواجهای بازنمایی شد. در دوره مورد بررسی، پدیده مشورت پسر با خویشاوندان درجه یک (پدر، مادر، برادر، خواهر، پدر بزرگ و مادر بزرگ) ملاحظه می‌شود و این میزان در دختران با ۱۰ درصد افزایش حدود ۳۱/۷ درصد است. هم‌چنین پسران و دختران به ترتیب فقط در ۳/۳ و ۱۰/۶ درصد ازدواجهای بررسی شده با خویشان درجه دو (عمو، عمه، دایی، خاله و فرزندان آنها) مشورت می‌کنند. جالب اینکه «دیگران» طرف مشورت پسران با ۳۲/۵ درصد و دختران با ۳۰/۹ درصد) به صورت مساوی و حتی بیش از خویشان درجه یک مورد اطمینان و اعتماد طرفین ازدواج بوده‌اند؛ مثلاً پسران در حالی که فقط در ۲۱/۱ درصد ازدواجها پدر، مادر یا برادر و خواهر خود را طرف مشورت قرار داده‌اند؛ اما در ۳۲/۵ درصد موارد با «دیگران» مشورت کرده‌اند و دختران در حالی که در ۳۱/۷ درصد ازدواجها پدر و مادر یا برادر و خواهر خود را طرف مشورت قرار می‌دهند، تقریباً به همان میزان (۳۰/۹ درصد) علاقه‌مند به مشورت با دیگران بوده‌اند.

۱۴ - آیا زوجین روابط صمیمی و نزدیک قبل از عقد داشته‌اند؟ در قاب سینما این نوع روابط با

چه عنوانی معرفی شده است؟

در فیلم‌های تحلیل شده، طرفین اغلب (۷۸ درصد) ازدواجها، دارای روابط مستمر، صمیمی و نزدیک پیش از عقد بوده‌اند و فقط ۲۲ درصد ازدواجها بدون حواشی و نابهنجاریهای اخلاقی بازنمایی شده است. جالب اینکه تنها ۲۲/۷ درصد از روابط پیش از ازدواج با عنوان «نامزدی» معرفی شده و بقیه (۷۷/۳ درصد) در قالب دوستی دختر و پسر یا زن و مرد نامحرم بازنمایی شده

است.

۱۵ - در قاب سینمای ایران، بستر داستانی روایت ازدواج «آرام و روان» است یا «مشوش و پرتنش»؟

در دوره بررسی شده ۸۷ درصد روایت‌های سینمای ایران از ازدواج با تنش و تشویش، همنشین است و فقط ۱۳ درصد در بستری آرام و روان روایت می‌شود. هم‌چنین اغلب ازدواجها در فیلمهای بررسی شده (۵۶/۹ درصد) با مخالفت جدی روبه‌روست (جدول ۵).

جدول ۵: مخالف ازدواج

مخالف ازدواج	تعداد	درصد
دارد	۷۰	۵۶/۹
ندارد	۵۳	۴۳/۱
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

برای مثال در (۳۸/۲ درصد) موارد، خویشان درجه یک عروس و داماد با ازدواج آنها مخالفت جدی دارند که این واقعیت به نوبه خود در تشویش روانی فضای ازدواج مؤثر است. از سوی دیگر فقط کمتر از ۱۵ درصد ازدواجهای قاب سینما با موانع جدی از قبیل کفو نبودن، فقر و بی‌پولی، عشق دوم، مخالفت‌های کور، هنجارهای خانوادگی و سنتهای قومی و اتفاقات عجیب برخورد نمی‌کند و در مقابل ۸۵ درصد ازدواجها در کشمکش مستمر و جدی با موانع گوناگون قرار دارد. در این میان اگرچه ۷۵ درصد موانع از نوع مشکلاتی است که زوجین بالاخره از آنها عبور می‌کنند، حداقل ۲۵ درصد آنها از موانعی است که امکان رسیدن زوجین را به یکدیگر از بین می‌برد و آنها را نهایتاً ناکام می‌گذارد. بدیهی است که این دست از موانع به صورت طبیعی بستر ازدواج را از مسیری آرام و روان به مسیری خطرناک و پر از تنش تبدیل می‌کند (جدول ۶).

جدول ۶: زمینه داستانی روایت ازدواج

زمینه روایت	تعداد	درصد
آرام	۱۶	۱۳/۰
پرتنش	۱۰۷	۸۷/۰
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

۱۶ - چقدر از ازدواجهای بازنمایی شده در سینما در مسیر تحقق خود با مانع جدی برخورد می‌کنند؟ آیا موانع می‌تواند اصل تحقق ازدواج را به خطر بیندازد یا فقط به تأخیر آن منجر می‌شود؟

فقط در کمتر از ۱۵ درصد از فیلمهای بررسی شده، ازدواج با مانع جدی روبه‌رو نیست؛ اما ۸۵ درصد بقیه ازدواجها موانعی را از جنس بازدارنده (۲۵ درصد) یا مشکل‌ساز (۷۵ درصد) پیش رو دارند (جدول ۷).

جدول ۷: موانع ازدواج از حیث میزان تأثیرگذاری

میزان تأثیر موانع	تعداد	درصد
بازدارنده	۲۶	۲۱/۱
مشکل‌ساز	۷۹	۶۴/۲
ندارد	۱۸	۱۴/۶
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

۱۷ - در قاب سینمای ایران بیشترین موانع ازدواج در چه طیف گونه‌شناسانه قرار می‌گیرد؟ موانع ازدواج در فیلمهای سینمای تحلیل شده به ترتیب عبارت است از: اتفاقات عجیب و غریب (۴۳/۱ درصد)، کفو نبودن (۲۴/۴ درصد)، عشق دوم (۱۸/۷ درصد)، فقر و بی‌پولی (۱۳/۸ درصد)، مخالفت‌های کور (۱۲/۲ درصد) و نهایتاً هنجارهای خانوادگی و سنت‌های قومی (۴/۱ درصد)

۱۸ - انگیزه آغازین «پسر» و «دختر» یا «زن» و «مرد» از ازدواج، خود ازدواج است یا استفاده ابزاری از آن برای مقاصد دیگر؟

هدف ۱۵ درصد از «پسرها» و ۱۸ درصد از «دخترها» در روایت‌های تحلیل شده، نه خود ازدواج بلکه استفاده ابزاری از آن برای رسیدن به اهداف دیگر است.

۱۹ - در قاب سینمای ایران آیا عروس و داماد از زندگی مشترک پس از ازدواج خود رضایت دارند؟

در بیش از ۶۰ درصد از ازدواجهای مطالعه شده از قاب سینمای ایران، رضایت یا عدم رضایت عروس و داماد به دلیل عدم روایت فیلم نامشخص است؛ اما در موارد مشخص، ۳۰ درصد از عروسها و ۲۵ درصد از دامادها از زندگی پس از ازدواج خود رضایت ندارند.

- ۲۰ - در قاب سینمای ایران آیا ازدواج «جلسه خواستگاری» داشته است؟
 بیش از ۵۶ درصد ازدواجهای بررسی شده در قاب سینمای ایران فاقد جلسه خواستگاری است و فقط حدود ۴۴ درصد همنشین با خواستگاری دیده می‌شود.
- ۲۱ - در قاب سینمای ایران کیفیت جلسه خواستگاری چگونه است؟
 در فیلمهای مطالعه شده، ۵۱ درصد خواستگاریها در خانه و با حضور خانواده، ۳۳ درصد خارج از خانه و با حضور دوستان و آشنایان و ۱۴ درصد نیز خارج از خانه و با حضور خانواده بوده است؛ بدین ترتیب ۶۵ درصد خواستگاریها حالت رسمی و سنتی دارد و ۳۳ درصد بقیه در فضای غیرخانوادگی و خارج از خانه بوده است.
- ۲۲ - در بازنمایی سینمایی ازدواج به مهریه پرداخته شده است؟ کیفیت آن چگونه است؟
 در فیلمهای تحلیل شده، قریب به ۹۲ درصد ازدواجها فاقد مهریه است و از اندک مهریه بازنمایی شده ۴۰ درصد جنبه تشریفاتی و ۶۰ درصد جنبه معمولی داشته است.
- ۲۳ - در قاب سینمای ایران بازنمایی ازدواج به چه میزان با «جشن ازدواج» همنشین بوده است؟ کیفیت جشن ازدواج چگونه است؟
 حداقل ۶۰ درصد ازدواجهای بر ساخته در فیلمهای بررسی شده از سینمای ایران، فاقد جشن است و فقط ۳۸ درصد آنها با جشن ازدواج آغاز شده است. از میان جشن‌های بازنمایی شده، «عقد و عروسی با هم» با ۶۶ درصد رتبه اول، «عقد بدون جشن» با ۲۷ درصد رتبه دوم و «جشن عقد» با ۶ درصد در رتبه سوم قرار دارد.
- ۲۴ - در قاب سینمای ایران مکان عروسی کجاست؟
 در ۷۴ درصد از فیلمهای تحلیل شده، ازدواجها فاقد جشن عروسی است و از ۲۶ درصد باقیمانده ۵۰ درصد عروسیها در باغ، ۴۶ درصد در خانه و تنها ۴ درصد در تالار برگزار می‌شود.
- ۲۵ - در قاب سینمای ایران کیفیت عروسی از حیث اختلاط و روابط محرم و نامحرم چگونه است؟
 در ۷۴ درصد فیلمهای بررسی شده، عروسی‌ها در محیطی مختلط و ۲۶ درصد آنها غیرمختلط برگزار می‌شود (جدول ۸).

جدول ۸: عروسی از حیث روابط محرم و نامحرم

نوع عروسی	تعداد	درصد
مختلط	۲۳	۱۸/۷
غیر مختلط	۸	۶/۵
ندارد	۹۲	۷۴/۸
جمع	۱۲۳	۱۰۰/۰

۲۶ - در قاب سینمای ایران آیا جشن ازدواج با «ماه عسل» هم‌نشین است؟ کیفیت ماه عسل چگونه است؟

در بیش از ۹۲ درصد از فیلمهای مورد مطالعه، ازدواجها فاقد «ماه عسل» است و از تعداد باقیمانده، همه موارد «سفرهای سیاحتی» و «سفرهای داخلی» است. در این فیلمها ماه عسل در «سفر زیارتی» یا «سفر خارجی» دیده نشد.

۲۷ - در قاب سینمای ایران آیا مکان استقرار زوجین پس از ازدواج دیده می‌شود؟ کیفیت آن چگونه است؟

در بیش از ۸۱ درصد از ازدواجهای سینمایی بررسی شده، محل استقرار پس از ازدواج زوجین مشاهده نمی‌شود. از میان ازدواجهایی که محل استقرار پس از ازدواج زوجین مشهود است ۷۸ درصد خانه معمولی، ۱۳ درصد خانه تشریفاتی و ۸ درصد مکانی غیر از خانه است.

۲۸ - در قاب سینمای ایران شغل «عروس» و «داماد» چیست؟

دامادهای فیلمهای بررسی شده به ترتیب حدود ۳۰ درصد دارای شغل آزاد، ۳۰ درصد بیکار، ۱۱/۴ درصد کارگر، ۸/۹ درصد دانشجو و دانش‌آموز و به همین میزان ۸/۹ درصد هم هنرمند هستند. در این میان کارمندان (۷/۳ درصد)، فرهنگیان (۲/۴ درصد) و نظامیان (۱/۶ درصد) رده‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند (جدول ۹).

جدول ۹: شغل داماد

درصد	تعداد	شغل داماد
۸/۹	۱۱	دانشجو یا دانش آموز
۷/۳	۹	کارمند
۳۰/۱	۳۷	آزاد
۱۱/۴	۱۴	کارگر
۲/۴	۳	فرهنگی (معلم - استاد)
۸/۹	۱۱	هنرمند
۱/۶	۲	نظامی
۲۹/۳	۳۶	غیره و بیکار
۱۰۰/۰	۱۲۳	جمع

از سوی دیگر قریب ۳۰ درصد عروسهای سینمای ایران فاقد شغل و فعالیت مشخص، ۲۵ درصد دانشجو یا دانش آموز و ۱۳ درصد دارای شغل آزاد هستند. هم چنین عروسهای کارمند (۸/۱ درصد)، کارگر (۶/۵ درصد)، هنرمند (۴/۱ درصد) و نهایتاً فرهنگی (۳/۳ درصد) رده های بعدی را به خود اختصاص داده اند (جدول ۱۰).

جدول ۱۰: شغل عروس

درصد	تعداد	شغل عروس
۲۵/۲	۳۱	دانشجو یا دانش آموز
۸/۱	۱۰	کارمند
۱۳/۰	۱۶	آزاد
۶/۵	۸	کارگر
۳/۳	۴	فرهنگی (معلم - استاد)
۴/۱	۵	هنرمند
۲۹/۳	۳۶	بیکار
۱۰/۶	۱۳	غیره
۱۰۰/۰	۱۲۳	جمع

۲۹ - در قاب سینمای ایران سن عروس و داماد چقدر است؟

در فیلمهای تحلیل شده، اغلب دامادها (۷۴/۸ درصد) و عروسهای سینمای ایران (۷۵/۶ درصد) در سنین جوانی هستند و پس از آنها داماد و عروسهای میانسال به ترتیب با (۱۹/۵) و (۱۴/۶) درصد قرار دارند؛ اما در مورد فراوانی نوجوانان عروس و داماد اندکی تفاوت وجود دارد؛ چنانکه در دامادها تعداد پیرسالان (۴/۱ درصد) حتی از نوجوانان داماد (۱/۶ درصد) بیشتر است؛ اما در عروسها تعداد نوجوانان (۷/۳ درصد) از عروسهای پیرسال (۲/۴ درصد) افزونتر است.

بحث و نتیجه‌گیری

بررسی فیلمهای سینمایی مد نظر این تحقیق به تفکیک حوزه‌های مختلف بازنمایی ازدواج نتایج تحلیل ذیل را به دست می‌دهد:

نوع ازدواج: در این حوزه سوگیری اصلی به سمت بازنمایی ازدواجهای دائم و ازدواجهای اول است و عزم ویژه‌ای برای بازنمایی ازدواج موقت یا ازدواجهای اول به بعد ملاحظه نمی‌شود. بنابراین اگرچه در بازنمایی ازدواج تمرکز اصلی بر ازدواج مرسوم دائم و اول است، اما روایت همین انواع مرسوم ازدواج، همشینی سینمایی زیادی با پدیده «عشق متداخل» (عشق مثلث) دارد. اینکه قریب به ۳۰ درصد روایتهای ازدواج در سینمای ایران با عشق مثلثی گره خورده است، می‌تواند بیانگر این واقعیت باشد که انگاره ازدواج در سینمای ایران تا حدود زیادی تحت تأثیر و برآمده از زمینه‌های جدائی آفرینی و کشمکش‌های سینمایی است؛ یعنی چه بسا ازدواجی در فیلم گنجانده می‌شود تا کشمکشی عشقی روایت شود؛ نه اینکه لزوماً ازدواج مسئله اصلی داستان باشد.

چگونگی رخداد ازدواج: شیوه آشنایی زوجین در قاب سینمای ایران بیش از هر چیز «عشق در لحظه» و پدیده «عشق در یک نگاه» را تداعی می‌کند. آشناییها بیش از هر چیز در زمینه‌ای از فانتزیهای جوانانه و اتفاقات ناگهانی رخ می‌دهد. این انگاره عملاً مفهوم واسطه‌گری برای ازدواج رنگ می‌بازد و رد بسیار رقیقی از «ترویج کنندگان» یا «واسطه‌ها» یا «معرفها» به چشم می‌خورد. در این چارچوب ازدواج بیش از اینکه، جدی و رسمی به نظر برسد، واقعیتی اتفاقی و تفریحی جلوه می‌کند

هدف ازدواج: منظور از هدف در این مطالعه این است که انگیزه طرفین زوجیت از ازدواج

خود ازدواج است یا از این طریق به دنبال بهره‌ها و اهداف دیگری هستند. مطالعه نشان می‌دهد که موضوع ازدواج برای غیر ازدواج کمابیش در سینمای ایران وجود دارد و دنبال می‌شود. این سنت روایت ازدواج برای حل مشکلات دیگر یا رهایی از بحرانها موضوع ویژه‌ای است که در سینمای قبل از انقلاب در راستای تخریب باورهای دینی هم به کار گرفته می‌شد. ازدواج کوتاه مدت زنهای سه طلاقه با مردانی که قرار بوده است نقش «محلل» را ایفا کنند تا زنان از این طریق امکان ازدواج شرعی با همسر قبلی را پیدا کنند و سپس شکل گرفتن عشقی جدید در این میانه یا کنارکشیدن محلل از ادامه ازدواج و عدم رضایت او به طلاق زن از مصادیق برجسته این موضوع سینمایی در قبل از انقلاب است. بررسیهای این تحقیق نشان می‌دهد که این چارچوب روایت همچنان در سینمای ایران ادامه داشته است ولی به روال قبل از انقلاب سوگیریهای تخریبی و ضد دینی را دنبال نمی‌کند.

دوران پیشا ازدواج: تصویری که سینمای ایران از مناسبات پیش از ازدواج زوجین ارائه می‌کند، کمابیش شبیه روابط پسا ازدواج ایشان است؛ در اغلب موارد نمی‌توان بین صمیمیت و قرابت ارتباطی دوره قبل از محرمیت زوجین با دوران محرمیتشان تفاوتی قائل شد. یکی از دلایل تشدید این پدیده به محدودیتهای هنجاری سینمای ایران در مراودات بازیگران زن و مرد باز می‌گردد؛ بدین معنی که طرفین ازدواج فیلم به دلایل شرعی حتی بعد از اینکه وارد دوران محرمیت شدند نیز نمی‌توانند به هم دست بزنند یا مراودات فیزیکی نزدیک داشته باشند؛ لذا کارگردانهای سینمای ایران اساساً در برجسته‌سازی تفاوت‌های دوران محرمیت و دوره قبل از آن دچار محدودیت هستند و لازم است که در القای این نوع از تفاوتها از مهارت و لطافت بیشتر در بیان سینمایی بهره ببرند. یک چنین حالتی اگر با بی توجهی فیلمنامه و کارگردانی بدقت در این نوع از تمایزات همراه شود، این روند به صورت مضاعفی تشدید خواهد شد. بررسیهای این تحقیق نشان می‌دهد در بخش قابل توجهی از فیلمها، اتفاقاً ازدواج بهانه‌ای برای بازنمایی مراودات دختر و پسر پیشا ازدواجی است؛ به عبارت دیگر برخی کارگردانان و فیلمنامه‌نویسان از مقوله ازدواج در دقیقه آخر به مثابه کلاه سینمایی - بخوانید کلاه شرعی - برای توجیه به تصویر کشیدن داستانهای دختر و پسر استفاده می‌کنند. برخی دیگر از فیلمها نیز تحت عنوان دوران نامزدی، بدون اینکه دلالتی به خوانده شدن صیغه محرمیت شرعی داده باشند، همین روند بازنمایی روابط دختر و پسر را دنبال می‌کنند. براینکه این روندهای بازنمایی بتدریج موجب شده است که معنا و کارکرد شرعی ازدواج در سینمای ایران تضعیف گردد.

دوران پسا ازدواجی: در اغلب آثار ازدواجی سینمای ایران دختر و پسرها یا زن و مردها به محض اینکه درگیر ازدواج می‌شوند با انبوهی از مصائب و موانع ریز و درشت روبه‌رو می‌شوند. دوران پس از گره خوردن زندگیها با ازدواج در سینمای ایران دوران سختی و مصیبت و تنش است تا آسایش و شیرینی و رشد. زندگیهای مشترک اغلب واجد مخالف و حتی بعضا دارای دشمن است. کمتر پیش می‌آید که سکینه و آرامش رحمت اندودی که قرآن از پیامدهای ازدواج روایت می‌کند در قاب دوران پسا ازدواج سینما دیده شود. اساسا زمینه داستانی بسیاری از فیلمها در سینمای ایران فروپاشی ازدواجها یا ناکام ماندن عزم یک زوج برای رسیدن به یکدیگر است.

آیینهای ازدواج: مؤلفه‌های آیینی ازدواج مثل خواستگاری رسمی، گفتگوی بزرگترها در خواستگاری، بله‌برون‌ها، مشاوره‌های خانوادگی قبل از ازدواج، مهریه، خرید عقد و عروسی، مراسم عروسی، ماه عسل، پاتختی و مواردی از این دست در قاب سینمای ایران در محاق است. ازدواج، تقریبا لخت از آیین و تشریفات سنتی برگزار می‌گردد.

در مجموع به نظر می‌رسد که ازدواج در سینمای ایران هنوز به متغیری مستقل و مؤثر تبدیل نشده و همواره از رمزگانهای نشانه‌شناختی گفتمانهای دیگر تأثیر پذیرفته است. فیلمهای سینمایی بررسی شده نشان می‌دهد که سینمای ایران از اواسط دهه ۱۳۷۰ در پرداختن به موضوع ازدواج، رویکردی بازتابی یا انعکاسی در برابر موضوع ازدواج در جامعه ایران نداشته است، بلکه عموما انواعی از ازدواجهای برساخته را بازنمایی می‌کند که نه با واقعیت روند عمومی ازدواج در ایران مطابقت دارد و نه از توانایی راهبری فرهنگ ملی ازدواج به سمت و سوی چشم‌اندازهای مطلوبتر برخوردار است. ازدواج بیش از هر چیز در سینمای ایران طفیلی گفتمانها و رمزگانهای سینمایی دیگر است تا اینکه خود متغیر مستقل و پیش برنده‌ای باشد.

یادداشت‌ها

- ۱ - برای مطالعه بیشتر در زمینه بازنمایی رسانه‌ای نک به، مهدیزاده، ۱۳۸۷؛ هال، ۱۳۸۷؛ فیسک، ۱۳۸۵.
- ۲ - لازم به توضیح است که سینمای ایران پس از انقلاب دوره‌های گوناگونی را پشت سر گذاشته است که در دوره ابتدای پیروزی و نیز جنگ تحمیلی به دلیل وضع حاکم بر کشور، تمرکز خاصی بر موضوع ازدواج در سینمای ایران وجود نداشت. بتدریج از ابتدای دهه ۱۳۷۰ و با تولید فیلم متفاوت «عروس» زمینه برای ساخت فیلمهایی با این موضوع فراهم شد. در این بررسی به این دلیل که تلاش شده است تا تأثیر سیاستگذاری و مدیریت سینمای ایران بر موضوع بازنمایی ازدواج در سینمای ایران نیز بررسی شود، دو دوره اخیر سیاستگذاری (از ابتدای دوره اصلاحات) برای این منظور انتخاب شده است.

۳ - نگاه کنید به بستان، ۱۳۸۸.

منابع

- بدیعی، نعیم (۱۳۷۵). تحلیل محتوا. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- برناردز، جان (۱۳۸۸). درآمدی به مطالعات خانواده. ترجمه حسین قاضیان. تهران: نشر نی.
- بستان، حسین (۱۳۸۸). اسلام و جامعه شناسی خانواده. تهران: پژوهشکده حوزه و دانشگاه.
- بیس، دانیل؛ پلاک، فرد (۱۳۷۵). انسان‌شناسی فرهنگی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- روح‌الامینی، محمود (۱۳۸۰). مبانی انسان‌شناسی. تهران: انتشارات عطار.
- ساروخانی، باقر (۱۳۷۰). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده. تهران: انتشارات سروش.
- سازمان ملی جوانان (۱۳۸۷). جوانان و روابط خانوادگی و نسلی. تهران: سازمان ملی جوانان.
- سطوتی، جعفر (۱۳۸۷). توسعه اجتماعی و سیاست‌های جوانان جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات جوانان. شماره ۱۱: ۳۷ تا ۴۵.
- شورای فرهنگ عمومی (۱۳۷۸). اصول سیاست فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. تهران: دبیرخانه شورای فرهنگ عمومی.
- صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۷۸). مبانی سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی فرهنگی. تهران: پژوهشگاه تحقیقات استراتژیک.
- فسیک، جان (۱۳۸۵). مفاهیم کلیدی ارتباطات. ترجمه میرحسن رئیس زاده. تهران: نشر فصل نو.
- فیاض، ابراهیم (۱۳۸۷). اصالت خانواده. مجله پگاه حوزه. شماره ۲۸۶: ۲.
- کُتاک، کنراد فلیپ (۱۳۸۶). انسان‌شناسی؛ کشف تفاوت‌های انسانی. ترجمه محسن ثلاثی. تهران: انتشارات علمی.
- کمالی، افسانه (۱۳۸۶). بررسی تنگنای ازدواج در ایران. مجله مطالعات جوانان. شماره ۱۱: ۹۳ تا ۱۰۱.
- معاونت مطالعات و تحقیقات سازمان ملی جوانان (۱۳۸۷). نگاهی آماری به سن زوج و زوجه. تهران: سازمان ملی جوانان.
- مک کویل، دنیس (۱۳۸۵). درآمدی بر نظریه ارتباطات جمعی. ترجمه پرویز اجلالی. تهران: مرکز مطالعات رسانه‌ها.
- مهدیزاده، سید محمد (۱۳۸۷). رسانه‌ها و بازنمایی. تهران: مرکز مطالعات رسانه‌ها.
- هال، استوارت (۱۳۸۷). گزیده‌هایی از عمل بازنمایی. ترجمه احسان شاقاسمی. زیر نظر سعیدرضا عاملی. مجموعه نظریه‌های ارتباطات. ج سوم. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی وزارت علوم.
- ویمر، راجر؛ دومینیک، جوزف (۱۳۸۴). تحقیق در رسانه‌های جمعی. ترجمه کاووس سید امامی. تهران: انتشارات سروش.